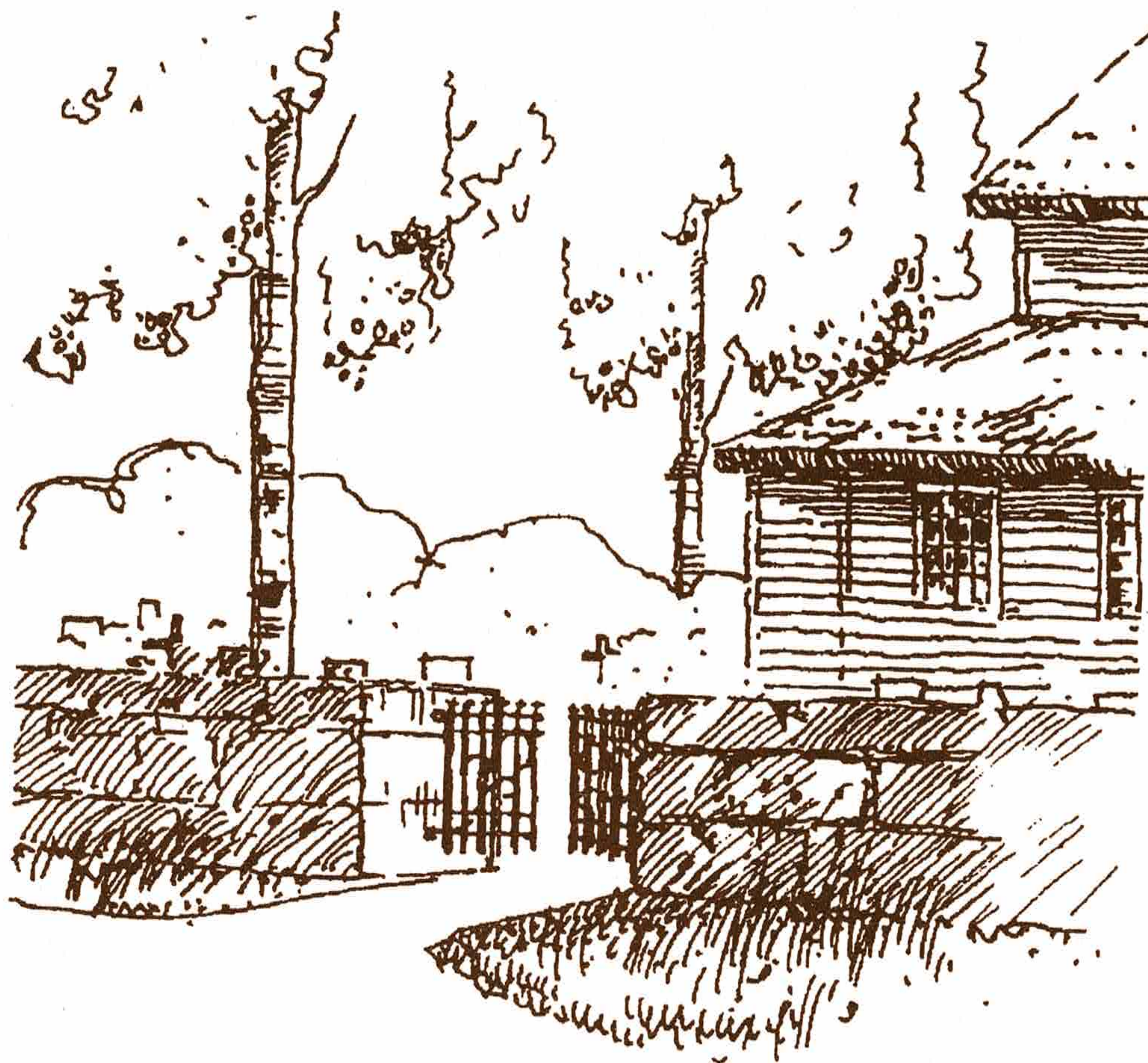
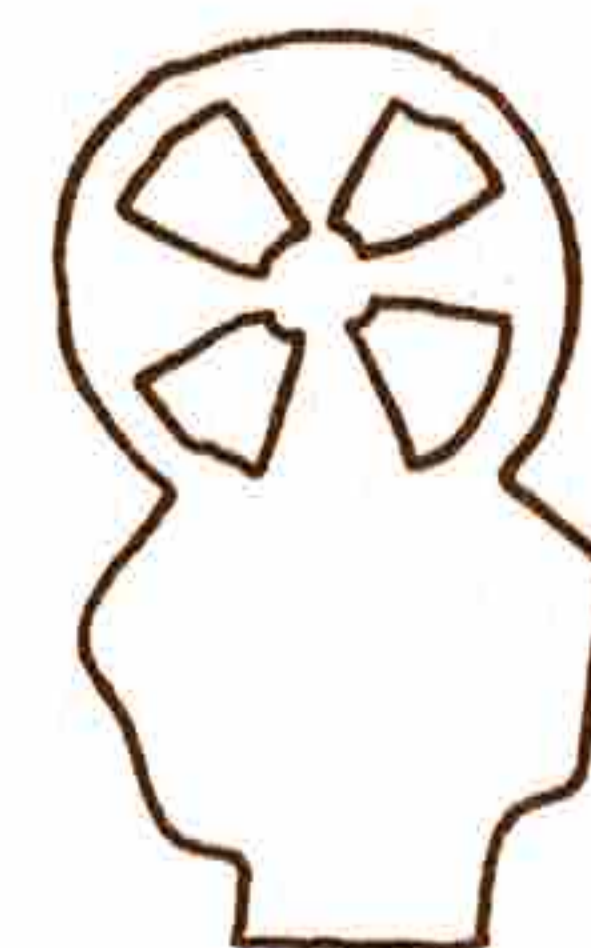


# Kirkegårdens Dag

Et tipshefte



Utgitt av  
Norsk forening for kirkegårdskultur  
2001



# Dette heftet er utgitt av Norsk forening for kirkegårdskultur

Kirkegårdsforeningen er en landsomfattende ideell organisasjon som i videste forstand arbeider for å fremme god kirkegårdskultur her i landet. Kommuner, kirkelige felleståd, menighetsråd, fimaer, organisasjoner og enkeltpersoner kan være medlemmer av foreningen.

## Norsk forening for kirkegårdskultur

- utgir tidsskriftet KIRKEGÅRDEN
- utgir ulike trykksaker til hjelp ved den daglige kirkegårdsdriften
- arrangerer kurs som rettes mot kirkegårdens administrative personale, kirkegårdens driftspersonale og personalet i krematoriene
- arrangerer årlige fagdager med innlagt årsmøte

Kirkegårdsforeningen ledes av et styre på syv medlemmer, mens foreningens kontorleder tar hånd om den daglige driften og vil kunne gi nærmere opplysninger om virksomheten.

---

## Heftet Kirkegårdens Dag

er laget til dem som ønsker å gjøre kirkegården kjent som et kultursted.

Tekst: Helge Klingberg

Tegninger: Sveinung Skjold

Januar 2001

### Norsk forening for kirkegårdskultur

Neslandsvatn,

3750 Drangedal

E-post: kirkegaardskultur@c2i.net

Tlf.: 35 99 45 74,

Faks: 35 99 45 73

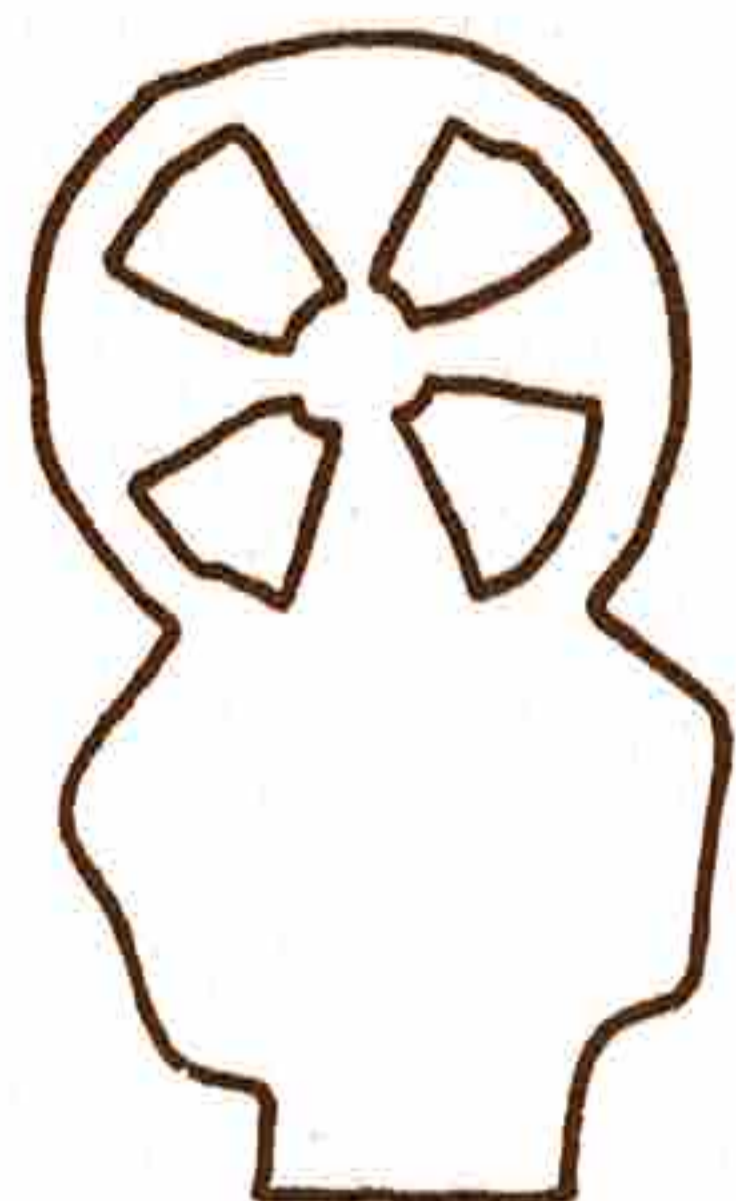
## INNHOLD

	<i>side</i>
<b>Hvor og hvordan</b> .....	3
Innledning .....	3
Ramme for arrangementet .....	4
Tidspunkt .....	4
<b>Programtips</b> .....	5
Kirkegårdens historie .....	5
Kirkens forhold til kirkegården .....	6
Gravminner .....	6
Gravminnenes regelverk .....	7
Symboler .....	8
Kirkegårdenes regelverk .....	8
Personer som er gravlagt på kirkegården .....	8
Vegetasjon - dyreliv .....	9
<b>Andre tips</b> .....	11
<b>Aktuell litteratur</b> .....	11

# Kirkegårdens dag

## Hvorfor og hvordan?

---



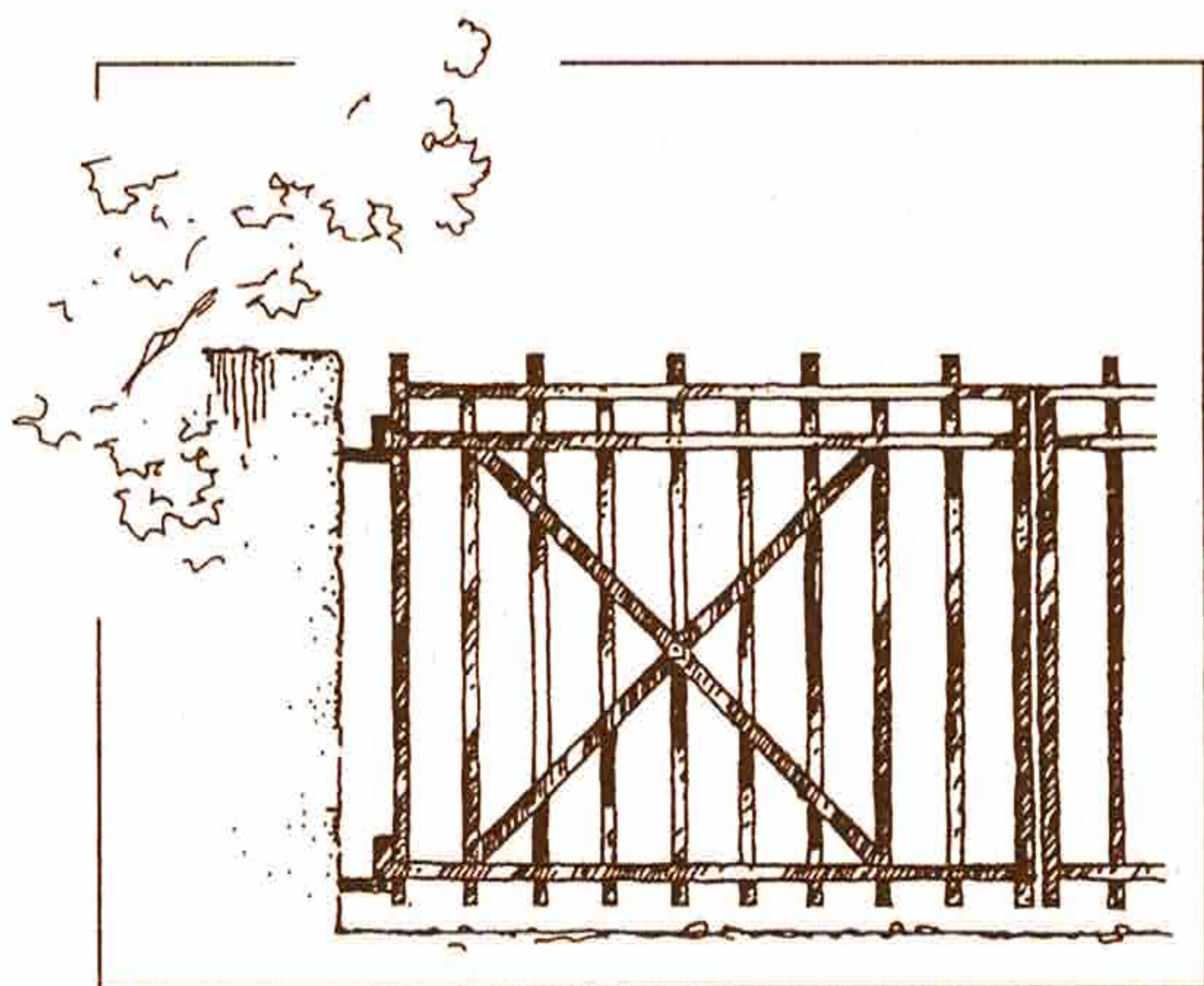
### Innledning

Kirkegårdsforeningen utfordrer med dette myndigheter og organisasjoner som stiller med lokalhistorie og annet kulturarbeid til å rette blikket mot kirkegården som kultursted og evt. arrangere Kirkegårdens Dag.

Et slikt arrangement er egentlig ikke avhengig av flere parter, men kirkegården kan vel være et naturlig samarbeidsområde, fordi enhver kirkegård har sitt materiale og sin historie. Kirkelig fellesråd er satt til å ta seg av forvaltning og drift, mens historien, gravminnene og andre elementer kanskje kommer noe i bakgrunnen. Kirkegården er altså mangfoldig og bør antagelig interessere alle som har sans for å ta vare på vår kulturarv. Vi er for øvrig vel kjent med at en del historielag har utvist adskillig interesse og for den saks skyld gjort mye godt arbeid til beste for kirkegårdene. Det er bra!

Når vi som forening går ut med denne ideen er det ikke minst for å synliggjøre kirkegårdene som kulturminner. Det er ytterst få kirkegårder som har lokale forkjempere av typen aksjonsgrupper eller venneforeninger. Men en skulle nesten ønske at det fantes, fordi en del anlegg er i forfall og det er vanskelig å få politisk gehør for at det må bevilges midler til istandsetting og bevaring.

Det er foreløpig ingen særlige tradisjoner for å arrangere Kirkegårdens Dag her i landet, men i våre naboland er det velkjent. Kirkegårdsforeningen vil arbeide for at et slikt tiltak kommer i stand år



om annet i de fleste kommuner.

I det etterfølgende er det gitt en del tips om hvordan Kirkegårdens Dag kan arrangeres.

### **Ramme for arrangementet**

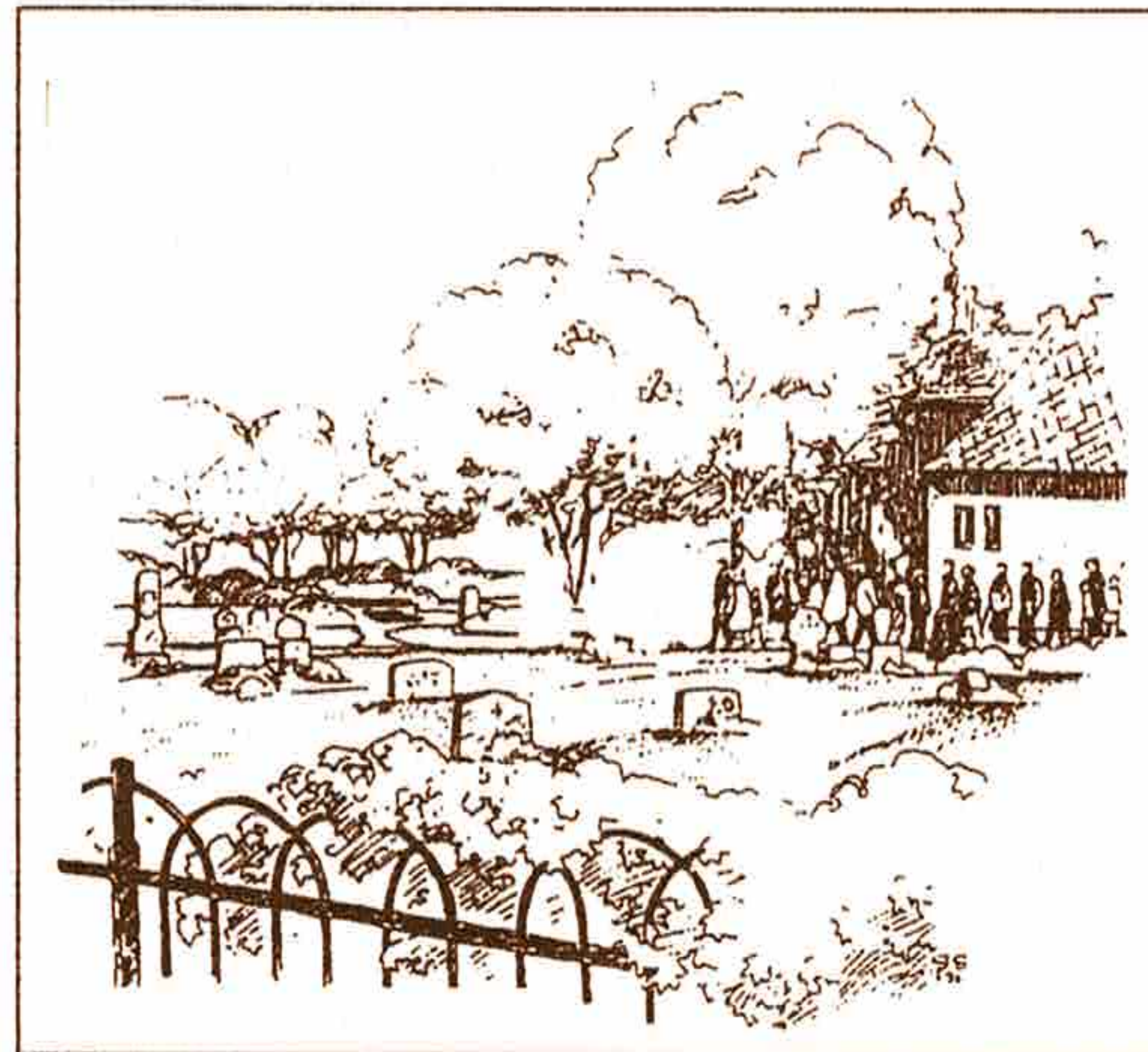
Det meste må selvsagt skje ute og det kunngjøres tid og sted for oppmøte. Arrangøren bør legge opp ei løype gjennom kirkegården med stoppesteder der noe skal vises eller omtales. Kirkegårdsvandringen bør antagelig ikke vare over en time, men dette er bl.a. noe vær-avhengig. Kanskje kan arrangementet starte innendørs med en kort historisk innføring, planer for evt. opprustningstiltak og utvidelser osv. En kan også avslutte innendørs med en enkel servering og anledning til å stille spørsmål.

Gruppen som går samlet bør ikke være for stor. Jo større den er, dess vanskeligere blir det å følge med på hva som sies. Hvis mange møter fram, bør det dannes flere grupper, men det krever selvsagt også større arrangørstab.

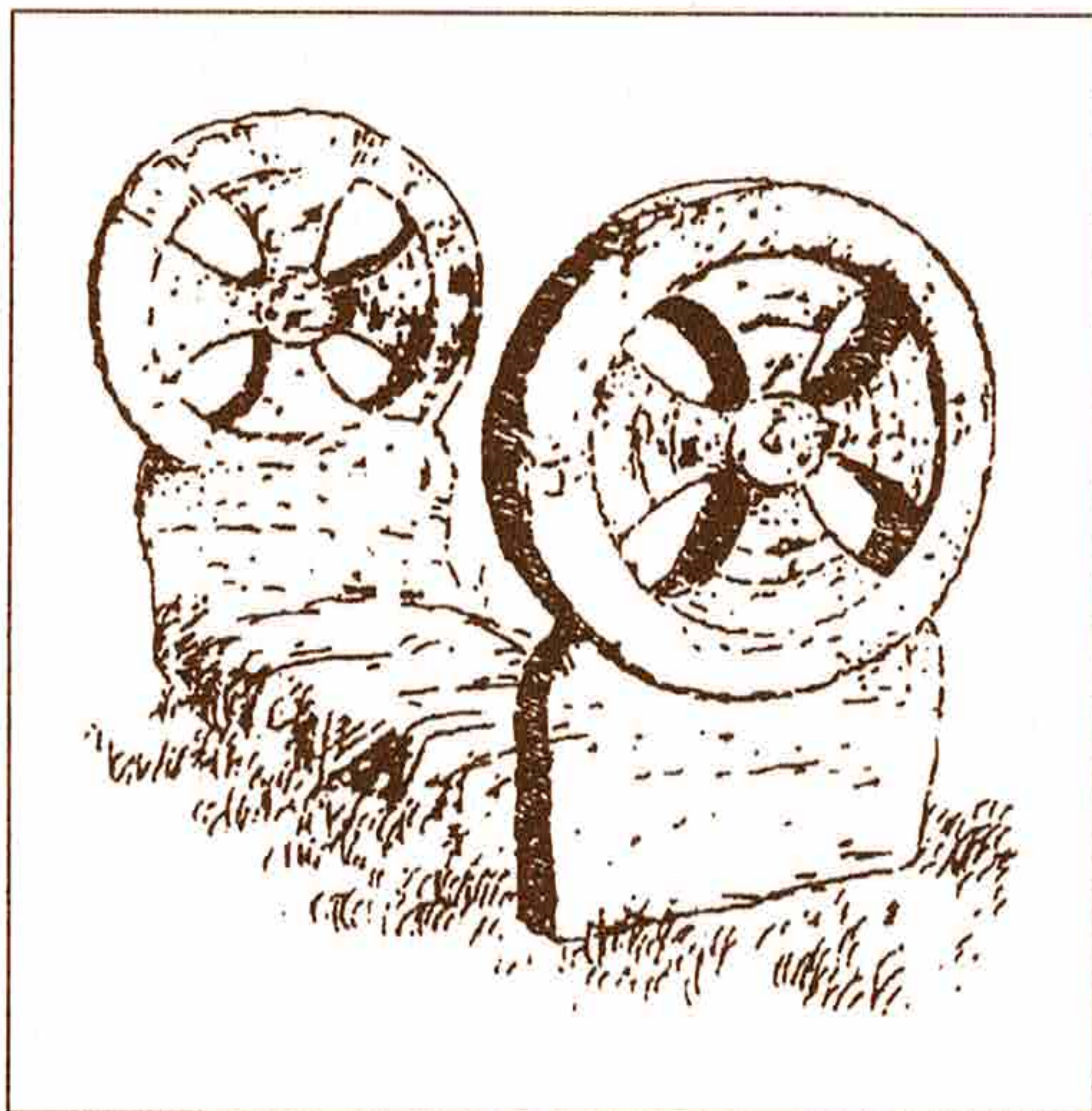
### **Tidspunkt**

I vårt naboland Sverige arrangeres nesten alltid kirkegårdsvandringene på Allehelgensaften. Det er kvelden før Allehelgesdagen som er første søndag i november. Denne ettermiddagen kan også være aktuell her hos oss. Timen umiddelbart etter Allehelgensgudstjenesten (søndag) kan også vurderes, eller for den saks skyld tida etter en annen søndagsgudstjeneste eller en hvilken som helst dag i løpet av året.

I mange bygder er det faste plantedager, dvs. at gartneren møter opp en dag på forsommeren og selger utplantingsplanter. Noen steder er det fortsatt særskilte dugnad dager. Disse dagene kan selvsagt også vurderes som egnede tidspunkter.

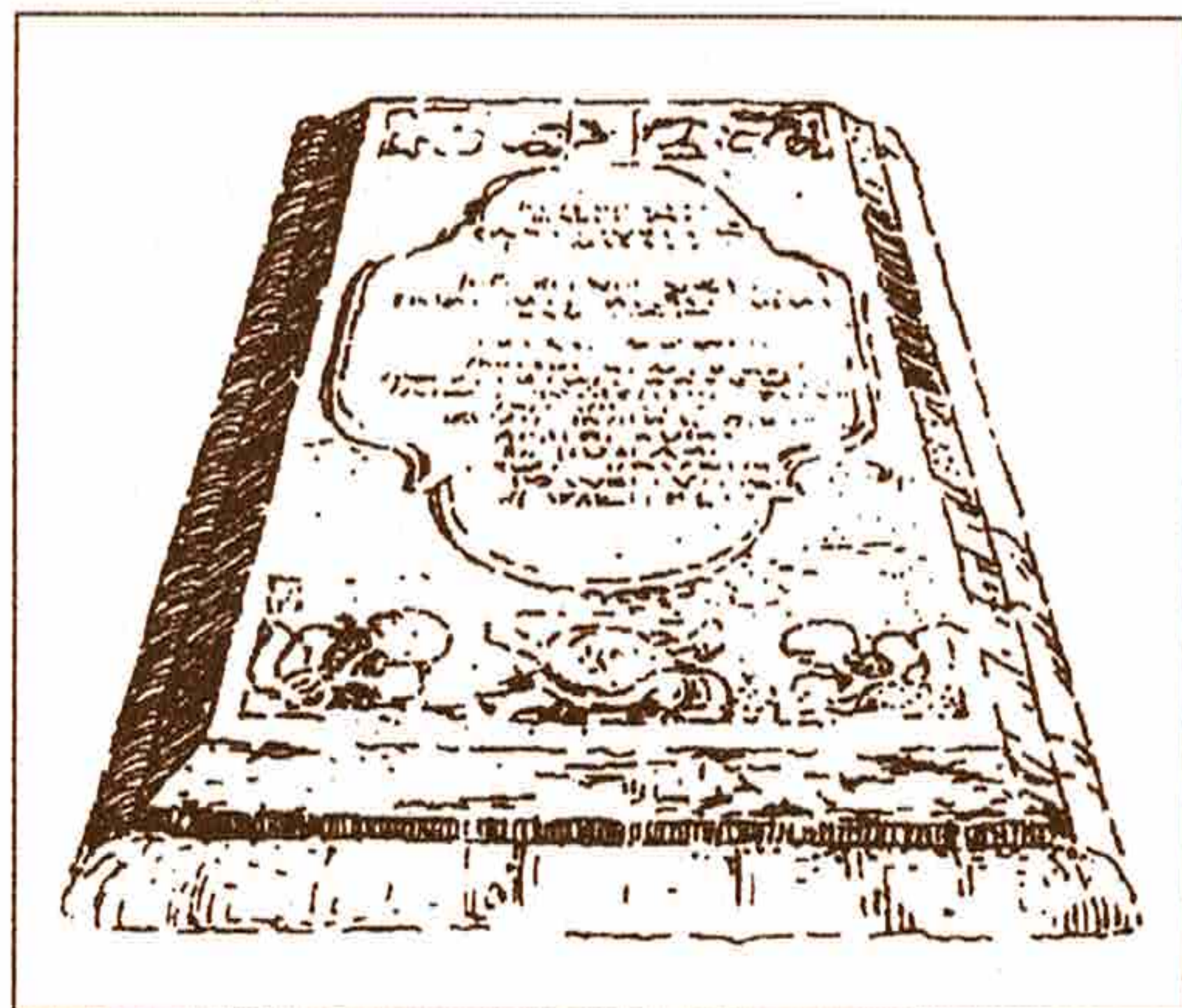


# Programtips



*Dette er et middelaldergravminne og finnes bare i et eksemplar på Sørum kirkegård på Romerike. Det er satt sammen av en avlang stein med endrestykker utstyrt med hjulkors. Hjulkorsene (endestykkene) ble seinere brukt som selvstendige gravminner.*

*Gravplata nedenfor er forarbeidet i marmor og er rikt på symboler. Det er et barokkminne fra tidlig på 1800-tallet. På denne tida var stående gravminner ikke så vanlig.*



## **Kirkegårdens historie**

En bør kanskje innlede kirkegårdsvandringen med en kort historisk innføring.

Mange av våre kirkegårder har sin opprinnelse en gang mellom ca. år 1100 og 1537. De er da fra middelalderen og er fredet i medhold av kulturminneloven. En del middelalderkirkegårder er tatt ut av bruk, men de fleste brukes fortsatt. Fredningen innebærer at intet kan endres uten etter særskilt tillatelse fra Riksantikvaren, men det kan fortsatt graves graver og settes opp nye gravminner. Ved de aller fleste middelalderkirker er det kirkegårder som er like gamle som kirkene. Der det engang sto en middelalderkirke (stavkirke eller steinkirke) er det også gjerne middelalderkirkegård. Men som regel er det bare den delen som ligger nærmest kirken eller kirketuften som er middelaldersk, for praktisk talt alle kirkegårder er utvidet i nyere tid.

De fleste kirkegårdene våre er imidlertid yngre enn fra middelalderen.

Kanskje går det an å rekonstruere hvordan kirkegården er utbygd etappevis og hvordan den er forandret gjennom årene. Et meget stort antall norske kirkegårder gjennomgikk en betydelig forandring i 1950 og 60 årene, fra å være såkalte rammekirkegårder, dvs. at hvert gravsted var særskilt innrammet med en kant, til å bli en grønn grasbakke med gravminner og plantefelt. Det finnes kanskje noen som husker hvordan det engang var, eller kanskje til og med var aktiv deltaker i forandringen.

Husk at kirkegårdens bygninger, vegger,

murer, gjerder, porter og vannposter også hører med til historien.

### **Kirkens forhold til kirkegården**

Presten kan engasjeres til å fortelle litt om kirkens syn på gravferd og kirkegård i lys av det Bibelen lærer.

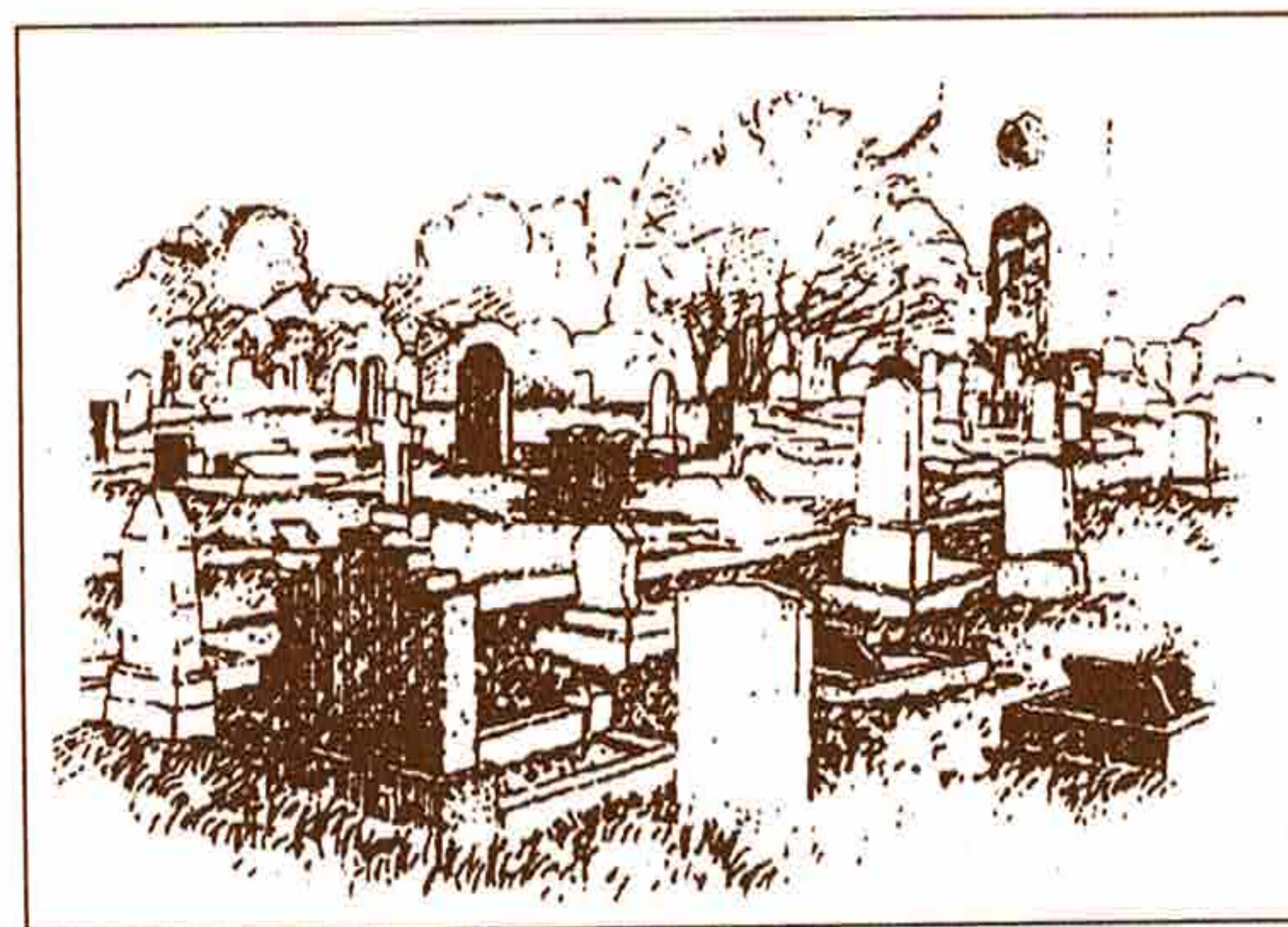
Tradisjonen om gravlegging øst-vest kan tas med her.

### **Gravminner**

Nesten alle kirkegårder har gamle gravminner som ikke er vanlige i handelen nå. Men det er nokså få eldre enn 100 år. Aldersspennet er altså ikke så stort, til tross for at kirkegården kan være mange ganger så gammel. De eldste gravminnene oppfattes gjerne som de mest interessante og det kan dreie seg om gravminner av stein, støpejern og i sjeldne tilfeller trevirke.

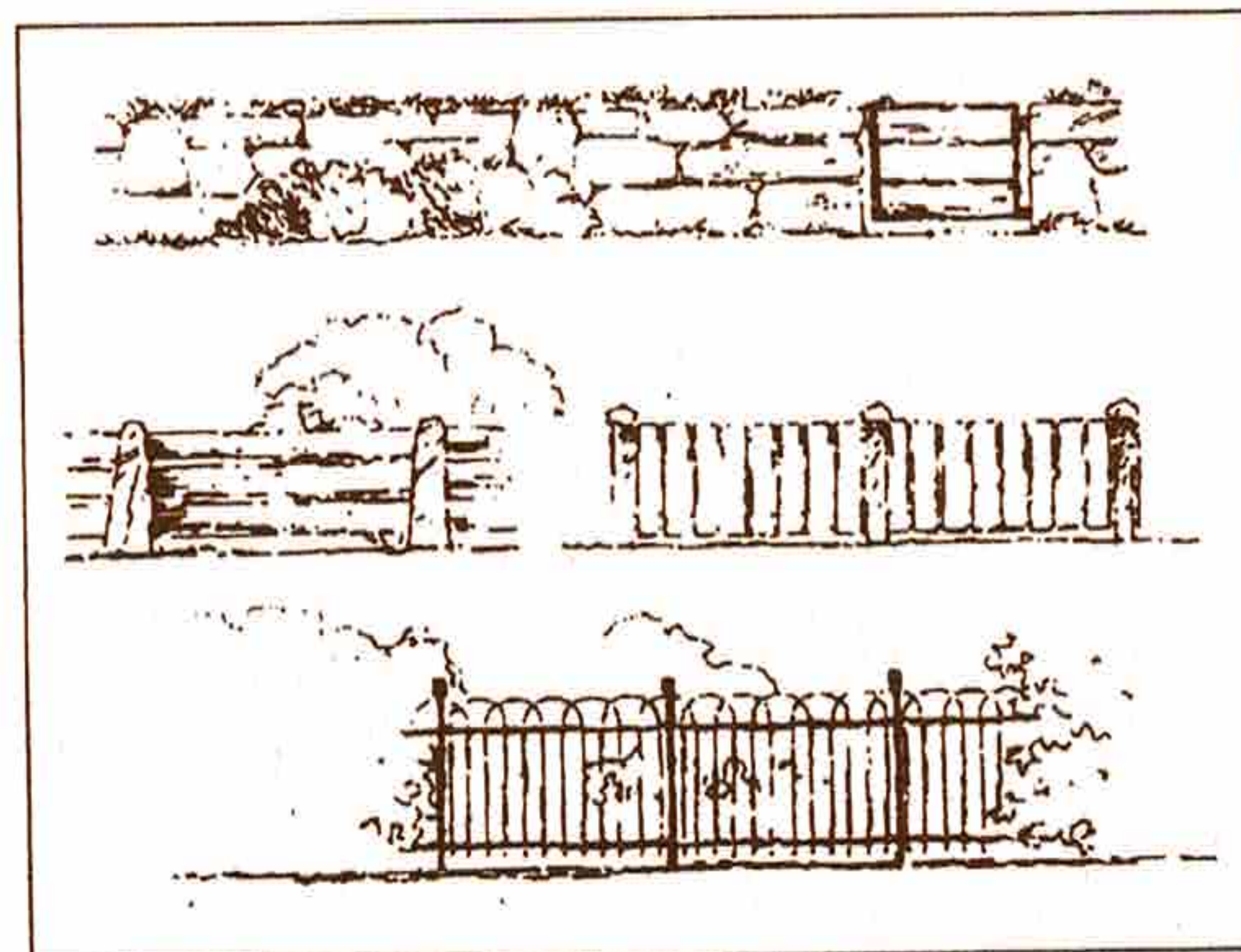
Det umulig å beskrive alle gamle gravminner i dette heftet, men noen typer kan nevnes.

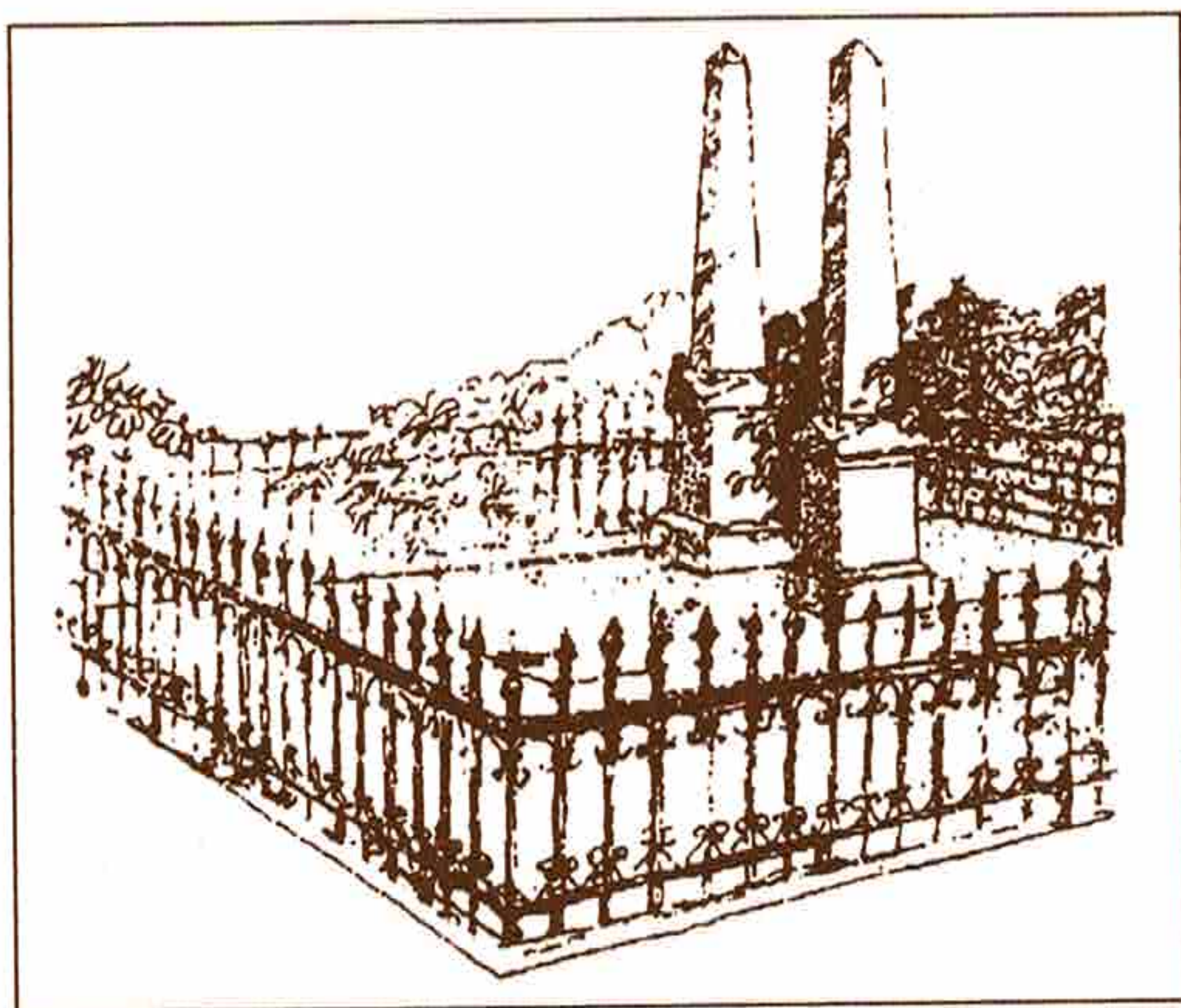
Av *stein* har vi en del stående gravminner som er sammensatt av flere stykker, f.eks. obelisk som kom på mote i siste halvpart av 1800 årene. Den består av en sokkel som står delvis ned i bakken, av og til en såkalt mellomsokke, så postamentet der innskriften fins og øverst den avspissede toppen. Mange andre gamle gravminner er til dels bygd opp på samme måte og er omtrent fra samme tid. Enkelte gravminnetyper fra denne tida kan spores helt tilbake til de antikke kulturstater ved Middelhavet. Obelisk stammer fra Egypt og ble brukt i forbindelse med templenes inngangspartier allerede 1500 år f.Kr. Et særtrekk fra 1890 årene og en del år framover er den danske kunstneren Bertel Thorvaldsens ulike porselensmeda-



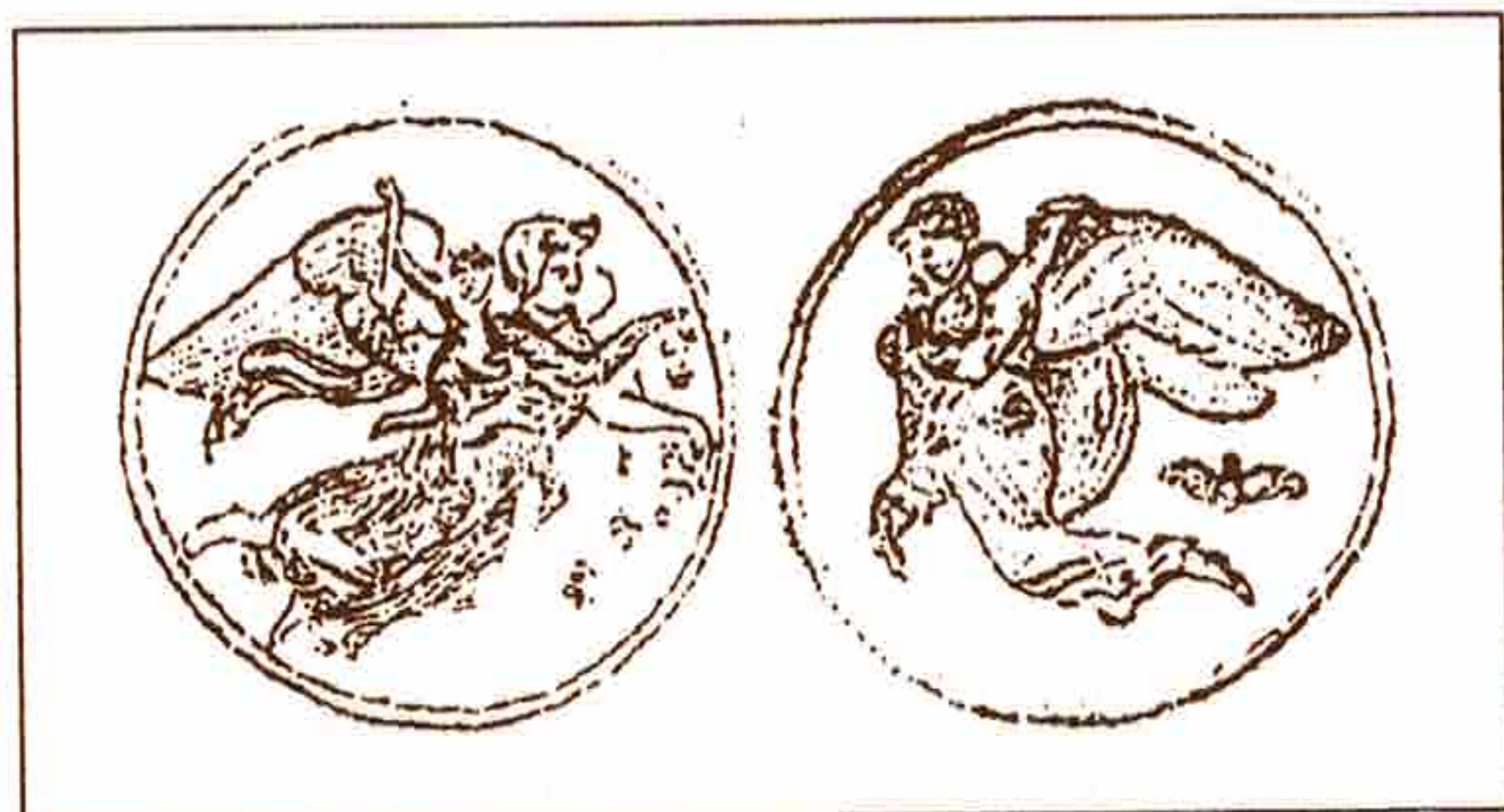
*I en 60-70 årsperiode fra slutten av 1800-tallet var rammekirkegårdene vanlige, særlig i byene. Nå finner vi dem bare unntaksvis fordi det skjedde en omlegging av de fleste kirkegårder på 1950 og -60 tallet.*

*Alle kirkegårder skal være inngjerdet og ha lukkbar port. Det er fordi en ikke ønsker at husdyr skal ferdes der og for å skille mellom det vigslede og uvigslede areal.*



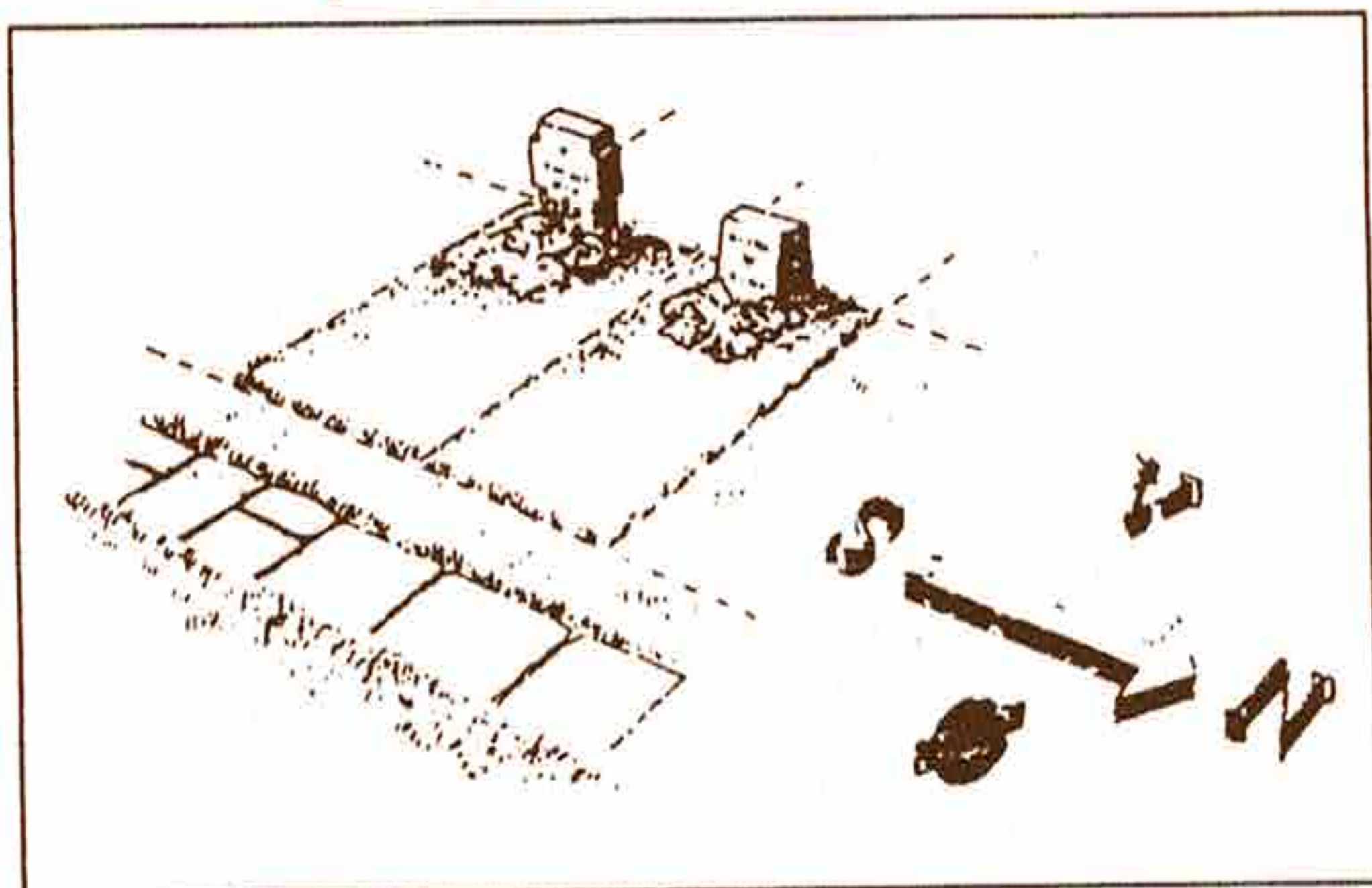


*Et fornemt gravsted fra slutten av 1800-tallet med to obelisker og gjerde av støpejern eller smijern.*



*Bertel Thorvaldsens medaljonger; Dagen (t.v.) og Natten.*

*Gravene orienteres tradisjonelt øst-vest med hodeenden mot vest. Etter tradisjonen vil den døde se Kristus når han kommer i øst på oppstandelsens dag.*



jonger som ble brukt som dekor og symbol på gravminner i stein. Særlig er det motivene "Dagen" og "Natten" som ble brukt. Den første viser engelen som strør om seg med blomster og som flyr mot høyre med et fakkelbærende barn på ryggen. Den neste viser nattens gudinne omgitt av ugler som flyr mot venstre med barna Søvn og Døden i armene. I enkelte distrikter fins det steinhoggere som kan fortelle om gravminner; om håndverket og historien.

Gravminner av støpejern var vanlig i bruk gjennom hele 1800 tallet og fram til ca. 1910. Gravplatene kom først i bruk, siden ulike typer monumenter og kasseformede gravminner og til sist støpejernskorsene. Det aller meste er blitt borte i årenes løp, men noe står igjen. Støpejernsgravminnene er støpt på de mange jernstøperier vi hadde på 1800 tallet.

Mange av støpejernsgravminnene er rikt dekorert med ulike symboler, til dels fra antikken, men også fra nyere tid (Nedsenket fakkel, timeglass, valmue, sommerfugl som forlater puppen mm). Hvert gravminne kan være et studium verd.

Det fins også sporadisk gamle gravminner i trevirke. Men de er som regel i forfall. I sin tid fantes det mange vakre typer, og de var naturlig nok de aller vanligste i en tid da folk flest ikke kunne bevilge seg kostbare gravminner. Bare på Vågå kirkegård i Gudbrandsdal finner vi tregravminner i god forfatning og av høy kvalitet i dag.

### **Gravminnenes regelverk**

Dagens gravminner skiller seg vesentlig fra tidligere tiders. Gjennom tidene har det også vært ulike bestemmelser om gravminners størrelse og kvalitet.

Fra og med 1. januar 1997 har vi hatt et regelverk (gravferdslovens forskrift kap.III) som for kistegraver bestemmer at gravminner ikke kan være tyngre enn 300 kg og at de ikke kan være bredere enn 85 cm, høyere enn 150 cm og tykkere enn 60 cm.

For særskilte urnegraver som er mindre enn kistegraver kan gravminner bare veie opp til 150 kg, være inntil 75 cm brede, 80 cm høye og 60 cm tykke.

Det er også anledning til å opparbeide plantefelt foran gravminnet. Eventuelle særlige bestemmelser om plantefeltets størrelse, kantstein og annet utstyr reguleres i lokale kirkegårdsvedtekter.

### **Symboler**

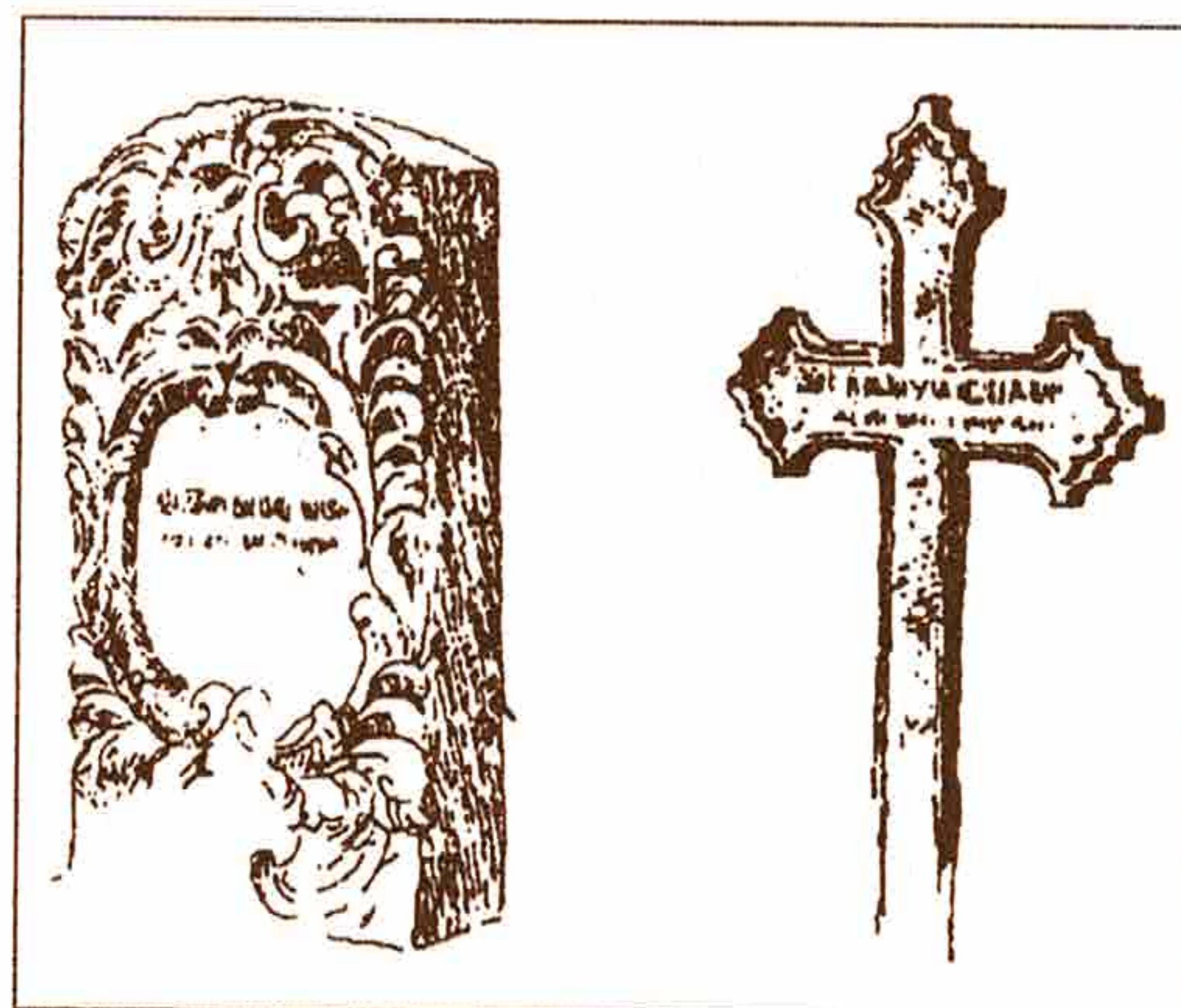
På en del av kirkegårdene fins det ganske mange symboler som vi ofte bare registrerer i vår alminnelige hverdag, uten at vi tar oss tid til å undersøke hvilken dypere mening som ligger bak. Symboler fins først og fremst på gravminner, men kan også finnes f.eks. på porter, og det handler først og fremst om religiøse symboler.

### **Kirkegårdens regelverk**

Det kan nok tenkes at deltakere i en kirkegårdsvandring vil være interessert i å få vite mer om kirkegårdens fredningstid, festetid, kostnader ved feste, gjenbruksmuligheter osv.

### **Personer som er gravlagt på kirkegården**

Det vil alltid være flere eller færre av de gravlagte på kirkegården som en kan stoppe opp for under en kirkegårdsvandring. Det kan f.eks. gjelde en dikter, en musiker, en annen kulturpersonlighet, en politiker eller en annen offentlig person, en lokalhistoriker, en kirkens kvinne eller mann osv.



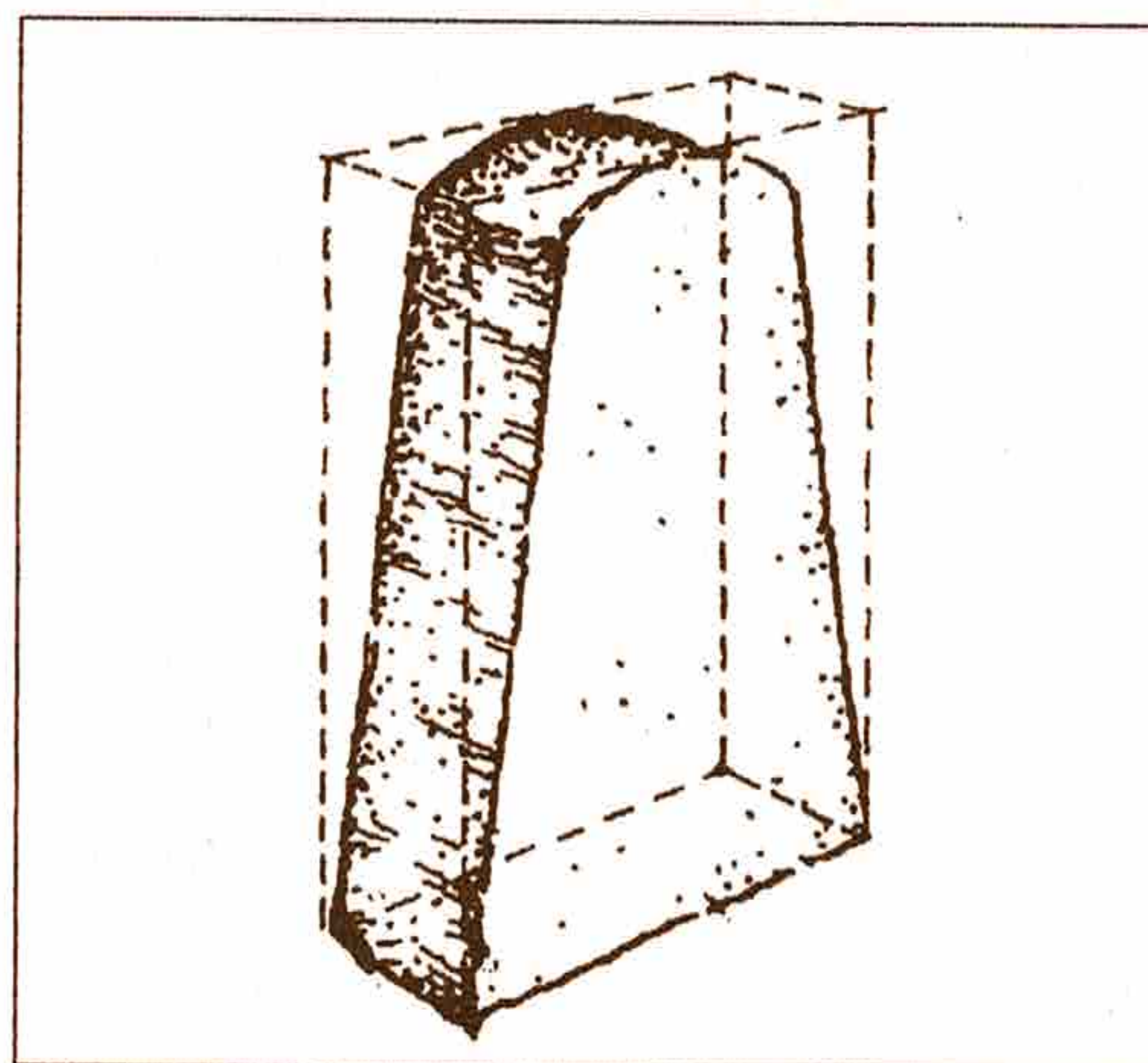
*Gravminnet til venstre er laget av kleberstein og dekorert med akantusmønster. Dette er et gravminne i typisk Gudbrandsdalstradisjon.*

*Se også illustrasjon s. 11.*

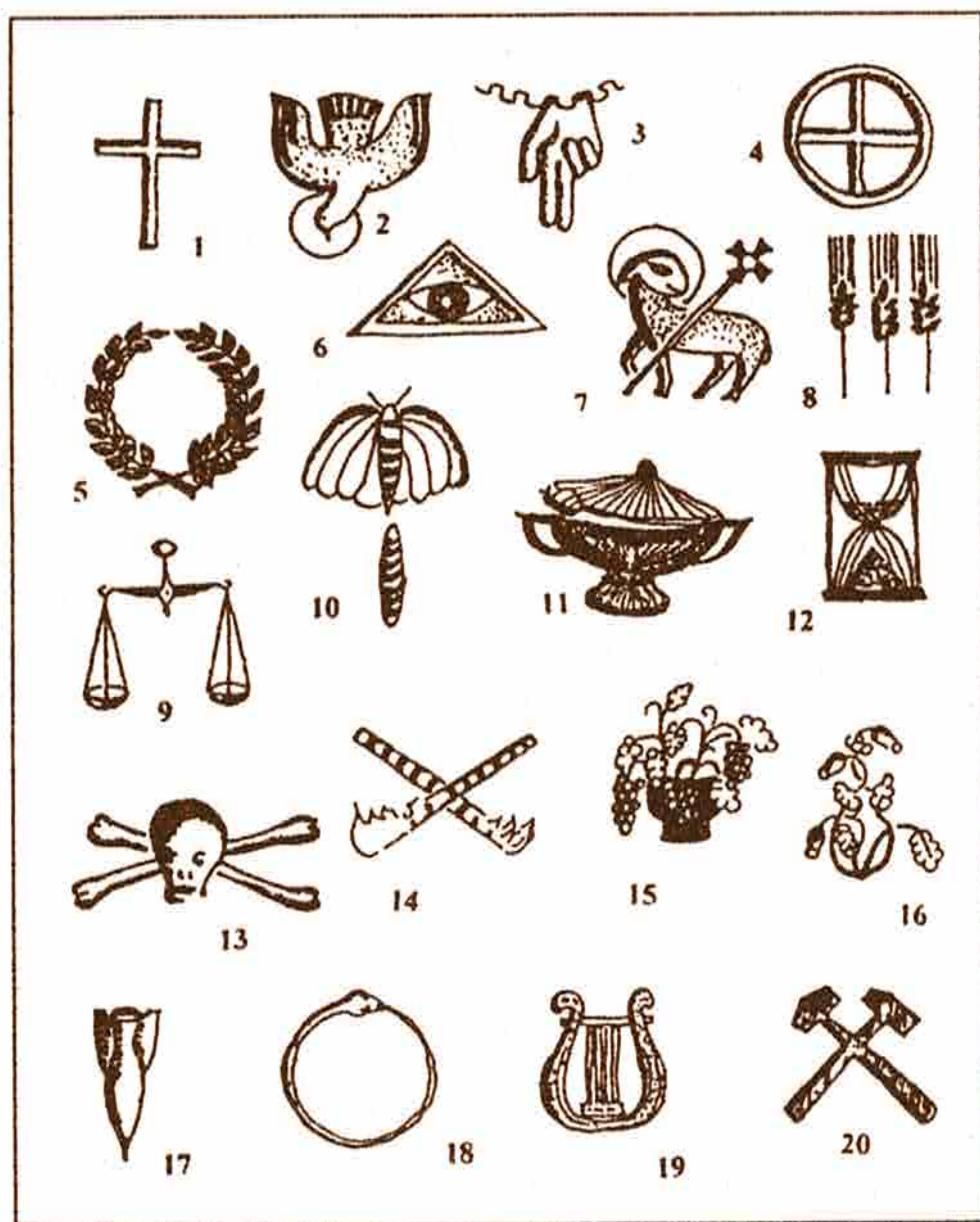
*Til høyre et gravminne i støpejern som var vanlig i siste halvdel av 1800-årene og noen år inn på 1900-tallet.*

*Det fantes en rekke jernverk som støpte gravminner.*

*Reglene sier at et gravminne skal kunne innskrives i en «kasse» med en største høyde, bredde og tykkelse, samtidig som det kan ha en maksimal tyngde.*







Gravminner kan ha mange slags symboler: **1.** Det latinske kors, det fremste kristne symbol. **2.** Den nedadflygende due symboliserer Den Hellige Ånd. Jfr. Matt. 3.16. **3.** Guds skapende og velsignende hånd som erstatter Guds bildet som ikke kan fremstilles. **4.** Hjulkorset (solkorset) er et eldgammelt, førkristent symbol, og dessuten mye brukt i tidlig kristen tid. **5.** Seierskrans som symboliserer seieren etter livsløpet. Jfr. 1. Kor. 9.25. **6.** Guds øye, et tegn på den alle steds nærværende Gud. **7.** Gud lam (Agnus Dei) symboliserer Kristus som offerlam. Jfr. Joh. 12.24. Kan også forstås som bondens yrkessymbol. **8.** Akset henspeiler på livets vekst. Jfr. Joh. 12.24. Akset kan også oppfattes som bondens yrkessymbol. **9.** Vekten symboliserer rettferdigheten. **10.** Sommerfulgen som frigjør seg fra puppen symboliserer sjelens udødelighet. **11.** Sommerfuglen som forlater jordlivets fengsel. **12.** Timeglasset som minner om at «tiden rinner ut». **13.** Hodeskalle og korslagte knokler. Barokkens dødssymbol. **14.** Korslagte, nedad-

Kanskje kan det sies noe om disse menneskene, leses opp noe som de har skrevet eller spille et stykke musikk de har komponert.

### Vegetasjon - dyreliv

Mange kirkegårder har store, vakre trær. De bidrar til å gi kirkegårdene ro og en særegen karakter. Det er ofte plantet trerekker langs kirkegårdens yttergrense, da danner trærne en ytre "vegg" i det store "kirkegårdsrommet". Kanskje er det plantet trekker eller alleer inne på kirkegården. De skal lede oppmerksomheten mot visse punkter i anlegget og de skal bidra til å dele opp kirkegården i mindre rom. Atter andre ganger er det plantet enkeltrær som ved sin krone skal gi en illusjon av et tak over kirkegården. Noen vil også kunne se visse symbolverdier hos trærne. Lauvtrærne mister sine blader om høsten. Det kan kanskje lede oppmerksomheten mot livets forgjengelighet, men vi vet at allerede da ligger det kime til nytt liv og vekst i greinknoppene.

Noen steder er det plantet bartrær. De beholder sine grønne nåler hele året og kalles gjerne "alltidgrønne". Den grønne fargen er håpets farge og trærnes stabile utseende kan lede tanken mot det varige, det evige. Kanskje kan det være interessant å be-

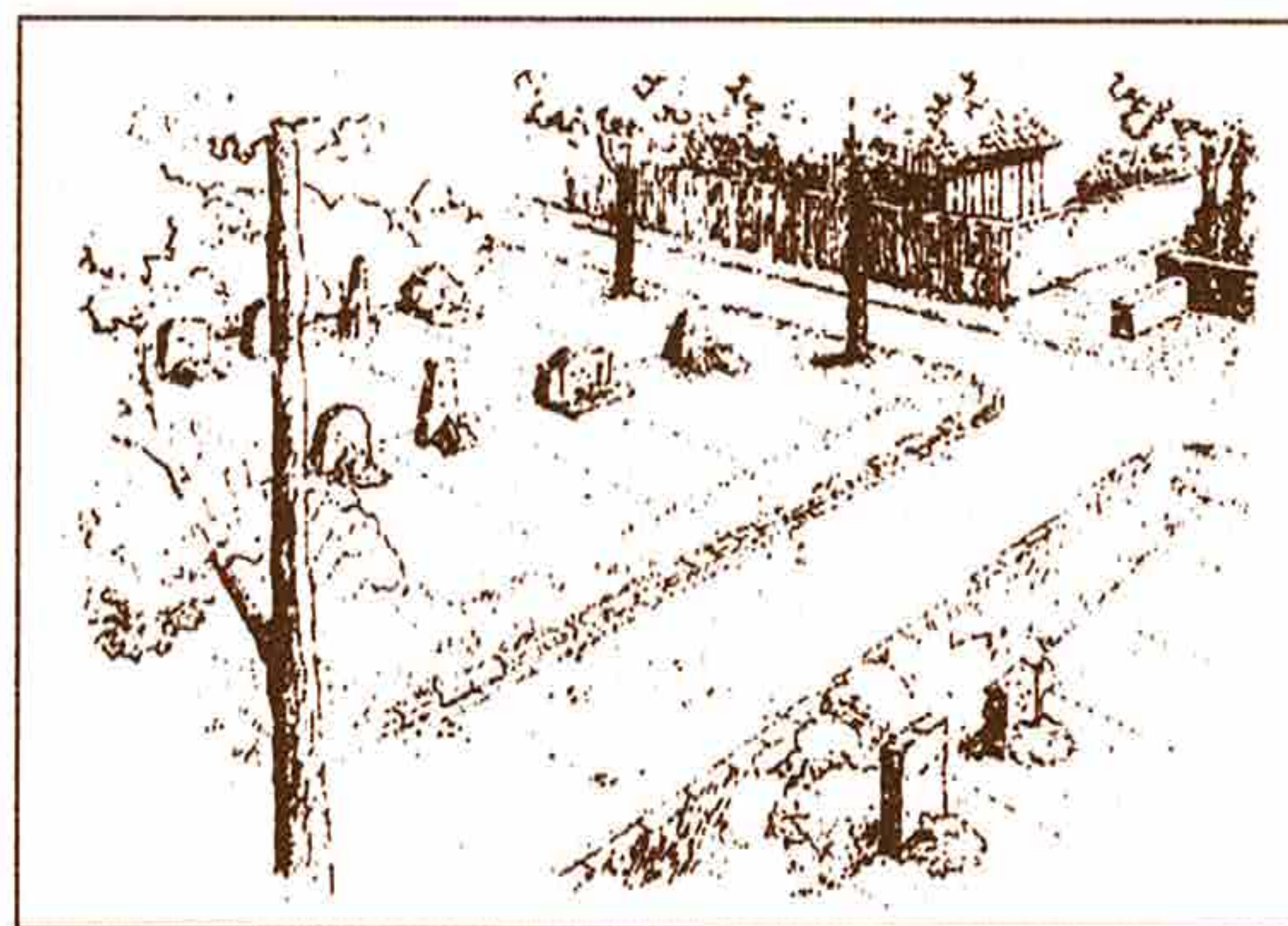
vente fakler symboliserer den ekteskapelige kjærlighet og dødens vemod. **15.** Vinranken minner om Jesu ord: Jeg er vintreet, dere er grenene. Jfr. Joh. 15.5. **16.** Valmuen er søvnens symbol. Døden ble sett på som en søvn. **17.** Tårekrukke. Slike er funnet i antikke graver og en trodde at de inneholdt de sørgendes tårer. **18.** Slangen som biter seg i halen symboliserer evighet og udødelighet. **19.** Lyren er musikerens yrkessymbol. **20.** Bergmannens yrkessymbol.

stemme de treslagene som fins på stedet og anslå alderen på dem.

Gravplantingene er også en viktig del av vegetasjonen på kirkegården. Kanskje kan det under kirkegårdsvandringen gis en demonstrasjon av hvordan jord og planter bør behandles og hvordan undervanningskasser fungerer.

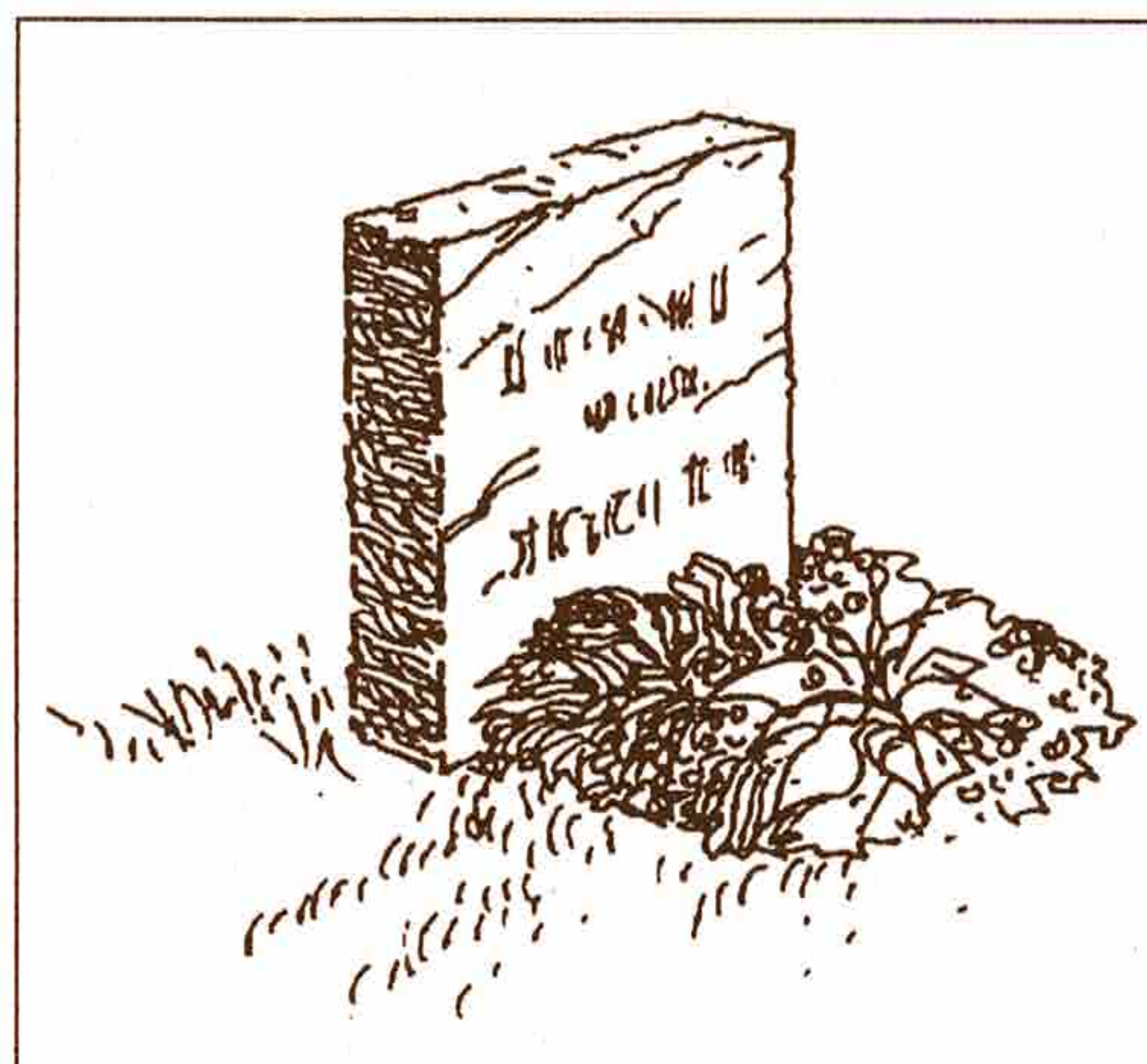
Trærne er ofte utgangspunkt for et rikt fugle- og dyreliv på kirkegården, og dette dyrelivet blir regnet som en meget positiv faktor. Speidergrupper, 4H klubber eller andre kan anmodes om å henge opp fuglekasser. Kanskje kan det være grunn til å gi en kort omtale av de vanligste fugle- og dyrearter som vanligvis forekommer på stedet under en slik vandring.

Annet dyreliv, ferdsel av hjort og rådyr, regnes derimot ikke som positivt av mange. Det har sammenheng med at dyrene spiser planter på gravstedene og forsyner seg av kranser og blomster på nye graver.



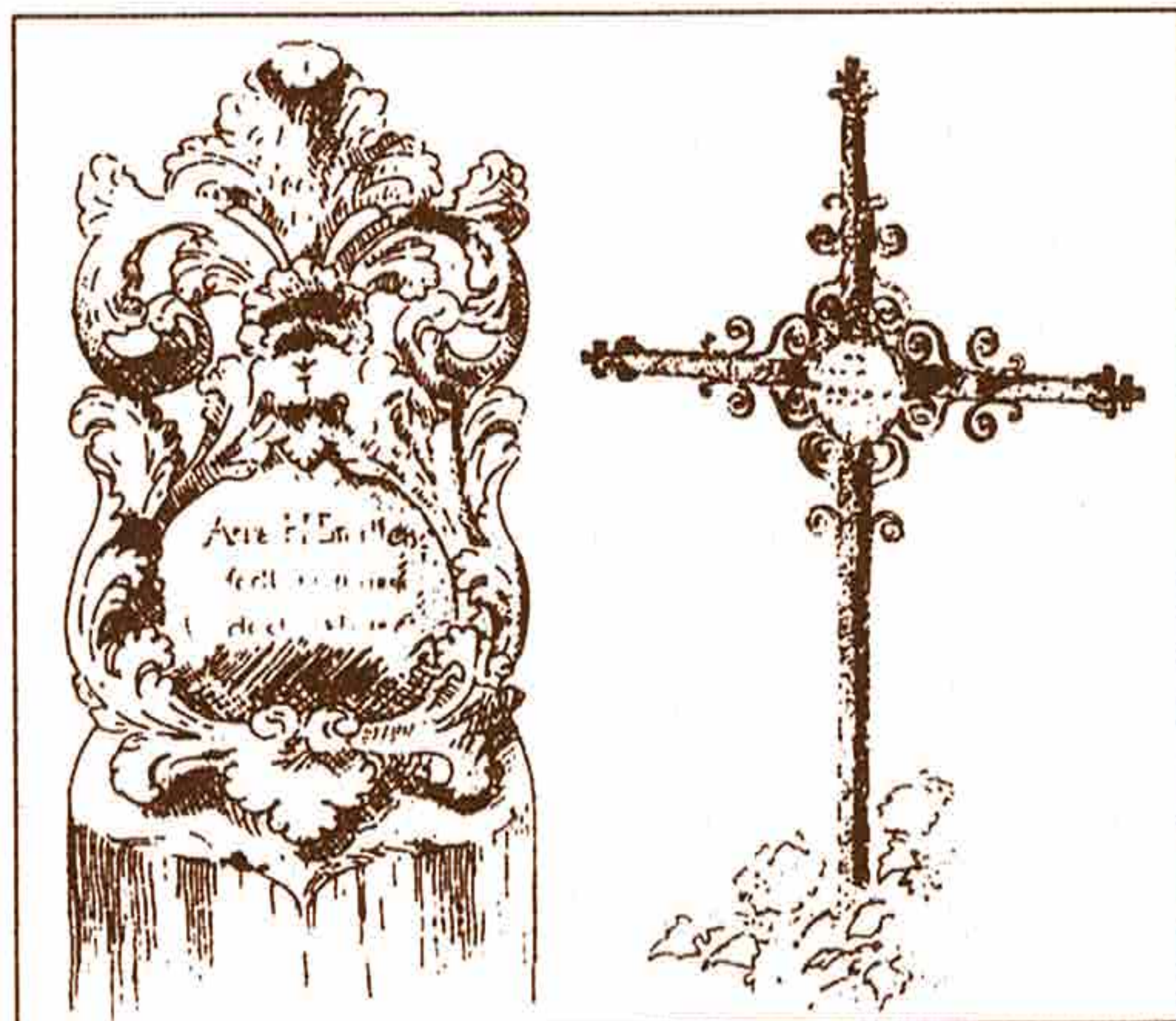
*Vegetasjon, og særlig trær er et viktig innslag på kirkegårdene våre. De bidrar til dannelse av rom, gir avgrensinger, gir lys og skygge, understreker årstidsvariasjonene og er en forutsetning for dyre- og fugleliv.*

*Alle gravplantingene setter et sterkt preg på kirkegården. Det bør brukes ulike planter om stedet er tørt eller fuktig, skyggefullt eller lyst og om jorda er næringsrik eller skrinn.*



## Andre tips

---



*Bygdekunsten har preget en del av våre kirkegårder. Dette er gravminner i trevirke og smijern, slik vi har hatt dem i Gudbrandsdalen så langt tilbake som til ca. 1750. På Vågå kirkegård finner vi både gamle og nye gravminner i trevirke med akantusdekor. På Dovre kirkegård finner vi fortsatt gamle gravminner av smijern.*

Dersom Kirkegårdens Dag arrangeres på Allehelgensaften, kan det selges gravlys, granbar, einerbar mm. utenfor kirkegården. Det kan f.eks. overlates til skolemusikken, en humanitær eller kristen forening.

Dersom arrangementet finner sted på forsommeren kan det lokale hagelaget og stedets gartner innbys til å fortelle om plantevett og til salg av blomster. Kanskje fins det gamle fotografier av kirkegården, av begravelser eller av kirkegårdsansatte som kan danne grunnlag for en historisk fotoutstilling på Kirkegårdens Dag.

Endelig kan det også lages en lysbilledserie eller et video-opptak som f.eks. viser noe av det som kan sees ute under en kirkegårdsvandring og som kan brukes ved dårlig vær.

---

## Aktuell litteratur

Christie, S. 1953

Våre gravminner under klassisismen. Fortidsminneforeningen.  
*Grøndahl & Søn.*

Christie, S. 2000

Gravminner og symboler. Fortidsvern nr. 1 2000. *Fortidsminneforeningen*

Hille, G. 1995

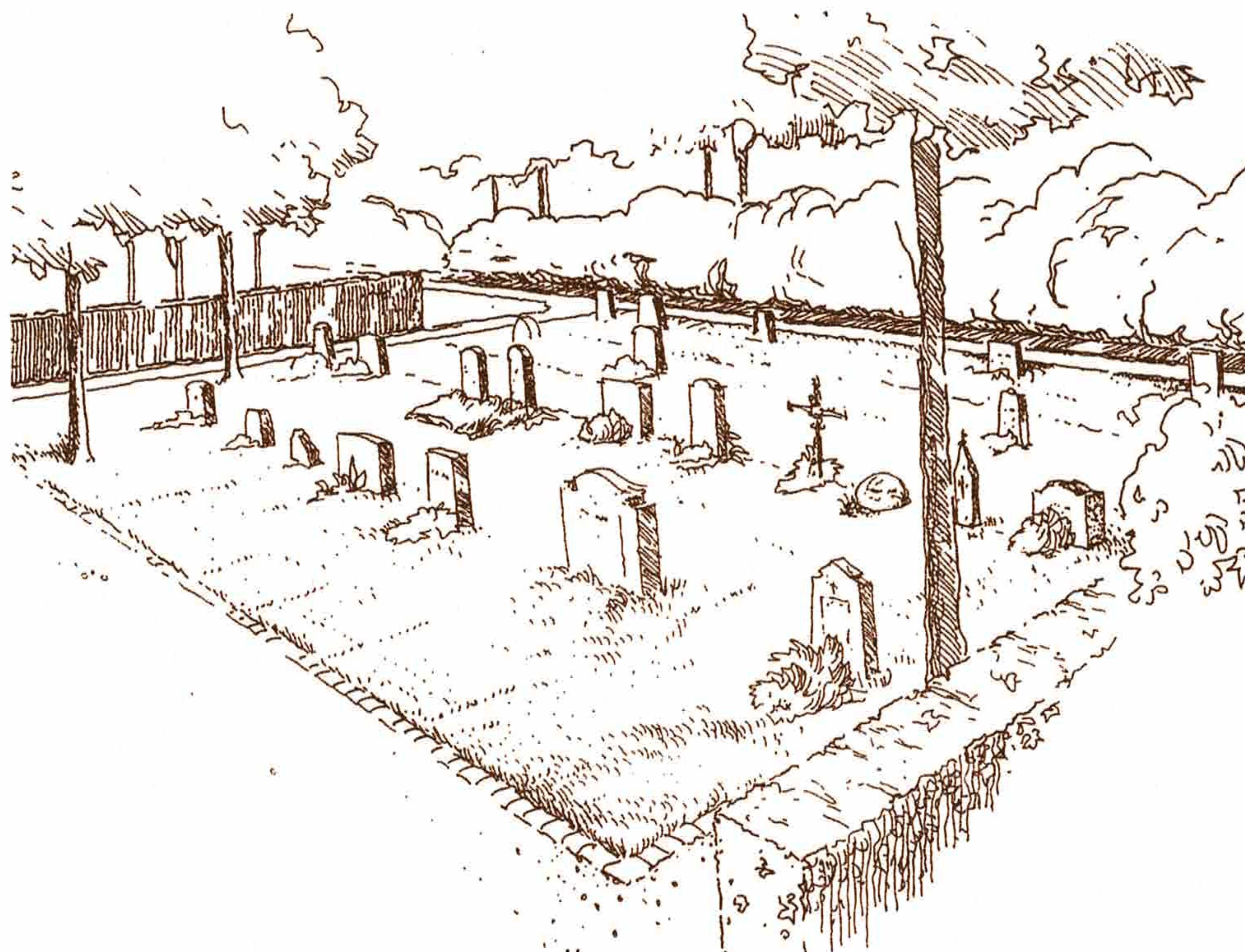
Hvorfor kirkegårder? *Byggekunst* nr. 5 1995

Klingberg, H. 1997

Kirkegårdsboka. *Forsythia Forlag*

Thoresen, T. Frøvoll 2000

Hva kan symbolene fortelle? Fortidsvern nr. 1 2000. *Fortidsminneforeningen*



## Mer om kirkegårdsspørsmål? Skaff deg heftene fra NFK

### **Kirkegårdens ABC**

Tar opp begreper og uttrykk som brukes og gir en oversikt over hvordan kirkegården er bygd opp med gjerde, veger, gravfelt, vegetasjon og gravminner. Gir til slutt en kort historisk oversikt.

### **Forskriftene til gravferdsloven**

Heftet inneholder gravferdsloven med forskrifter og illustrasjoner. Dessuten foreligger det et utkast til kirkegårdsvedtekter

### **Gravminnekonkurransen 1993**

Et hefte til inspirasjon for dem som ønsker større variasjon blant gravminner på kirkegårdene

### **Gravminner i Gudbrandsdal**

gir et bilde av den unike gravminnekultur dalen har hatt i over 200 år.